

АНАЛІЗ СТАНУ НАДАННЯ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ (ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

У статті досліджено стан надання податкових пільг вітчизняній промисловості. Проведено аналіз обсягів останніх, наданих за видами економічної діяльності промисловості та їх структуру за період 2005–2011 рр. Обґрунтовано доцільність переходу від надання податкових пільг промисловості за галузевим критерієм до їх надання за функціональною ознакою.

Ключові слова: податкові пільги, втрати бюджету, податкове стимулювання.

Податкові пільги належать до важливих інструментів стимулювання розвитку видів економічної діяльності. Однак більш як двадцятирічний період їх застосування в Україні супроводжувався суттєвими зловживаннями, пов'язаними, зокрема, із відсутністю дієвої системи публічного контролю та звітності за використанням пільг, з особливими умовами оподаткування в спеціальних економічних зонах і територіях пріоритетного розвитку тощо. У результаті надання податкових пільг призвело до суттєвих втрат бюджету, спричинило необґрунтований перерозподіл податкового навантаження між підприємствами різних галузей економіки та не забезпечило вирішення поставлених завдань соціально-економічного розвитку країни. За висловлюваннями урядовців, сьогодні низка пільг не дає ефекту галузям від їх використання. А тому постає питання достовірного аналізу нинішнього стану їх надання, детального розгляду тих помилок, які сьогодні здійснені, а також внесення виправлень для того, щоб механізм податкових пільг дійсно стимулював розвиток реального сектору економіки [1].

Незважаючи на недоліки пільгового оподаткування, вітчизняні науковці й надалі відносять податкові пільги до фінансових інструментів, використання яких стимулюватиме інвестування підприємствами промисловості власних коштів у розвиток і модернізацію виробництва, заохочуватиме іноземне інвестування промислового сектора і тим самим сприятиме проведенню структурних змін у промисловості. Проведення цілеспрямованої структурної перебудови промисловості України слугуватиме вирішенню завдання побудови сучасної, стійкої, відкритої та конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, передбаченого Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [2, с. 67–69]. У зв'язку з цим актуальним питанням сьогодення, яке активно обговорюється у вітчизняних наукових колах, є питання доцільності надання податкових пільг окремим видам економічної діяльності, проведення достовірної оцінки їх обсягу, підвищення їх фіскальної та економічної ефективності.

Безпосередньо стан і проблеми застосування податкових пільг у вітчизняній податковій системі висвітлені у працях таких науковців, як

В. Л. Андрущенко, Ю. Б. Іванов, В. І. Коротун, А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, О. Молдован, А. М. Соколовська, Л. Л. Тарангул та ін. Дослідження О. В. Мірчева присвячені розгляду податкових пільг як резерву для нарощування податкового потенціалу. У багатьох наукових працях проаналізовано вітчизняну практику надання податкових пільг загалом по економіці, поряд з цим недостатню увагу звертають на види економічної діяльності промисловості. Окрім того, не враховано окремі результати трансформації пільгового оподаткування промисловості в Україні, що пов'язані з реалізацією норм Податкового кодексу.

Метою нашої статті є аналіз стану надання податкових пільг вітчизняній промисловості за видами економічної діяльності та обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо зміни пріоритетів надання пільг.

Промисловість України відіграє важливу роль як для розвитку економіки загалом, так і для наповнення бюджету країни. Незважаючи на те, що внесок промисловості у формування ВВП за період 2005–2010 рр. знизився з 36,4 % до 27,6 % [3], остання забезпечує щорічно в середньому близько 40 % надходжень податків до бюджету (рис. 1). Якщо питома вага сплачуваних підприємствами промисловості податків у 2005–2010 рр. зазнала незначних змін і коливалась у межах 38,71–44,14 %, то частка пільг, отримуваних останніми за аналогічний період знизилась на 58 %. У 2011 р. частка податкових пільг, наданих промисловості, зросла на 1,74 %, порівняно з 2010 р., і становила 13,97 % (48 % обсягу 2005 р.), що наочно ілюструє рис. 1. При цьому слід зазначити про те, що, вірогідно, достовірною частка податкових пільг, наданих промисловості, є значно меншою, ніж розрахована нами за статистичними даними ДПА. Останнє пов'язано з тим, що Звіти ДПА про суми пільг, наданих юридичним особам, у розрізі окремих податків, окрім власне податкових пільг, містять й такі, які А. М. Соколовська називає «звільнення від оподаткування», що є нормативними вимогами справляння того чи іншого податку [4, с. 42]. За розрахунками науковця, загальна сума пільг після вирахування нормативних вимог оподаткування зменшиться в 3,5 рази (2009 р.), а частка пільг у податкових надходженнях до зведеного бюджету – із 74,9 % до 21,6 % [4, с. 46]. На підставі зазначеного

можна зробити припущення про те, що фактичний обсяг пільг, наданих промисловості, порівняно з іншими

видами економічної діяльності, є досить низьким.

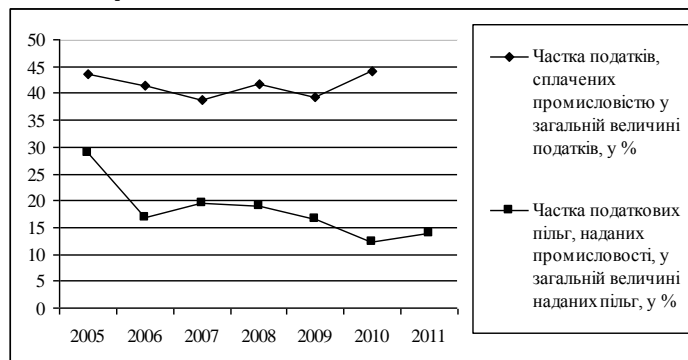

Рис. 1. Динаміка частки податків, сплачених промисловістю, та частки наданих промисловості податкових пільг за період 2005–2011 рр., у %*

* Розраховано і побудовано за [8]

На відміну від питомої ваги, щорічне зростання абсолютної величини сплачених промисловістю податків до бюджету в аналізованому періоді зазнало значних коливань. Найбільше зростання надходжень податків до бюджету від промисловості відбулося у 2008 р., порівняно з 2007 р. – на 58,9 %, найбільше зниження – на 66,5 % у 2009 р., порівняно з 2008 р., що

наочно відображено на рис. 2. Щодо величини податкових пільг, наданих промисловості, рис. 2 показує, що їх зростання на 51,9 % у 2007 р., порівняно з 2006 р., змінилося спадом у 2008–2010 рр. І лише у 2011 р. обсяги податкових пільг, наданих промисловості, зросли на 80,9 %, порівняно з 2010 р.

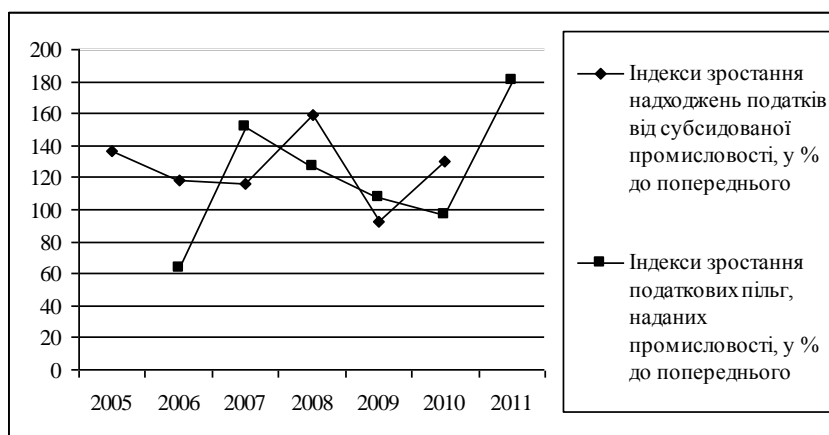

Рис. 2. Індекси зростання надходжень податків від промисловості та наданих промисловості податкових пільг за період 2005–2011 рр. *

* Розраховано і побудовано за [8]

Окреслена тенденція зміни обсягів податкових пільг, наданих промисловості, певною мірою пов'язана з тим, що на зміну політиці активного надання податкових пільг суб'єктам господарювання за галузевим і територіальним критеріями, відстрочення сплати податкових та інших обов'язкових платежів до бюджету, списання і реструктуризації податкової заборгованості, податкових взаємозаліків, що здійснювалася у 1997–2004 рр., прийшов період скасування більшості пільг у 2005–2010 рр. Нові ж податкові пільги, зокрема тимчасові за галузевим критерієм, були запроваджені Податковим кодексом України наприкінці 2010 р. Зазначимо, що серед відмінених у 2005 р. 87 кодів пільг, було скасовано пільги автомобілебудівній, суднобудівній, космічній, літакобудівній промисловості, підприємствам з виготовлення боєприпасів, їх елементів і виробів спецмії, броньованих бойових машин [5]. Окремі з податкових пільг для промисловості частково було відновлено в умовах

розгортання кризових явищ в економіці у 2008 р., що нами більш детально було розглянуто у попередніх працях [6, с. 51–58].

На питання доцільності таких заходів вітчизняні науковці не дають однозначної відповіді. Зокрема, на думку А. Крисоватого, на фоні сучасного несприятливого інвестиційного клімату галузеві податкові пільги лише консервуватимуть низький технологічний рівень галузей, а отже, на переконання О. В. Мірчева, звужуватимуть можливості нарощування і реалізації податкового потенціалу [7, с. 137]. Незважаючи на критику з боку вітчизняних науковців, трактування ними податкових пільг як втрат бюджету, у процесі дослідження нами встановлено, що види економічної діяльності промисловості, яким надаються податкові пільги, відіграють ключову роль у наповненні бюджету. Зазначимо, що частка податків, сплачених субсидованими видами економічної діяльності промисловості у загальній величині податків від

промисловості за період 2005–2010 рр., у середньому становила 89,11% (табл. 1). Для видів економічної діяльності переробної промисловості цей показник був

дещо нижчим і становив 88,92 %, у той час, як для виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 100 %.

Таблиця 1. Питома вага податків, сплачуваних субсидованими видами економічної діяльності промисловості за період 2005-2010 рр. *

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Частка податків, сплачених субсидованими видами економічної діяльності у загальній величині податків від промисловості, %	90,36	90,01	89,39	86,99	90,59	87,30
Частка податків, сплачених субсидованими видами економічної діяльності у загальній величині податків від добувної промисловості, %	83,19	89,14	85,13	78,55	80,18	73,43
Частка податків, сплачених субсидованими видами економічної діяльності у загальній сумі податків від переробної промисловості, %	90,31	86,02	88,03	87,60	91,64	89,93
Частка податків, сплачених субсидованими видами економічної діяльності у загальній величині податків від виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, %	100	100	100	100	100	100

*Розраховано і побудовано за [8]

В аналізований період зазнали змін не лише величина податкових пільг, наданих промисловості, а й їх розподіл між промисловими видами економічної діяльності. Якщо у 2005 р. на добувну промисловість припадало 47,71 % наданих промисловості пільг, то у 2010 р. – лише 5,53 % (рис. 3). Водночас частка пільг, наданих переробній промисловості, за вказаний період зросла з 50,03 % до 91,19 % відповідно. Лише у 2011 р. структура пільг для промисловості зазнала змін у напрямку їх зменшення, наданих переробній промисловості, до 67,12 % і відповідне зростання пільг для виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – до 28,56 %. Насамперед це зумовлено активним податковим стимулюванням розвитку відновлювальної енергетики та використання

біологічних видів палива. Зазначимо, що згідно з даними ДПС України надання податкових пільг для виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, дозволило вже у 2011 р. залишити в розпорядженні виробників електричної та теплової енергії, у т. ч. з використанням біологічних видів палива 733 млн. грн.; виробників електричної енергії з відновлювальних джерел енергії – 121 млн. грн.; постачальників техніки, обладнання, що працюють на альтернативних видах палива, – 39 млн. грн. [8]. За попередніми розрахунками фахівців, у 2013 р. енергетична галузь отримає від держави податкові преференції в обсязі 1,4 млрд. грн., у той час, як літакобудівна промисловість лише 0,8 млрд. грн. [9].

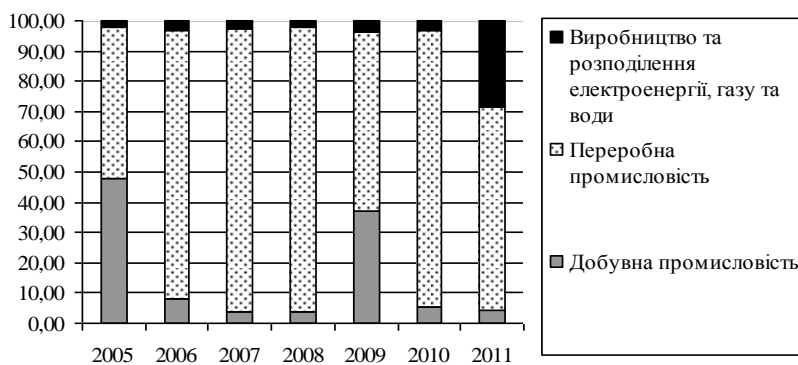

Рис. 3. Структура податкових пільг, наданих переробній промисловості у 2005-2011 рр., у %*

*Розраховано і побудовано за [8]

Щодо структури податкових пільг, наданих переробній промисловості, зазначимо, що у 2005-2011 рр. більшість з них припадає на підприємства харчової, целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи, хімічне виробництво, нафтоперероблення, металургію та оброблення металів (табл. 2). У 2011 р., порівняно з 2005 р., у загальній величині пільг, наданих

переробній промисловості, на 27,1 % знизилась частка пільг, наданих харчовій промисловості, на 6,2 % частка пільг для нафтоперероблення і на 4,76 % – частка пільг для целюлозно-паперової промисловості та видавничої справи. Водночас на 20,16 % зросла питома вага пільг для хімічного виробництва, на 17,23 % – для металургії та оброблення металу.

Таблиця 2. Структура податкових пільг, наданих переробній промисловості, у %*

Види економічної діяльності	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Харчова промисловість	56,87	63,99	70,62	68,49	55,86	59,43	29,77
Текстильна промисловість	0,63	0,27	0,14	0,08	0,10	0,73	0,79
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини	0,66	0,60	1,67	0,08	0,18	0,11	0,65
Целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа	14,24	17,39	10,15	9,91	17,13	13,79	9,48
Виробництво коксопродуктів	0,002	0,236	0,076	0,060	0,030	0,024	0,136
Нафтоперероблення	6,91	0,28	0,17	0,05	0,30	0,41	0,71
Хімічне виробництво	10,10	12,30	9,48	9,35	20,47	18,51	30,26
Виробництво гумових та пластмасових виробів	1,65	0,51	0,69	0,42	0,75	0,54	0,55
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	1,39	1,27	0,88	0,89	0,92	1,65	2,67
Металургія та оброблення металу	4,62	2,54	5,30	8,77	3,03	2,67	21,85
Виробництво машин та устаткування	2,93	0,62	0,82	1,89	1,23	2,15	3,14
Всього переробна промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Розраховано і побудовано за [8]

Безумовно, галузі переробної промисловості, що є основними одержувачами податкових пільг, здійснюють помітний внесок у формування ВВП країни. Разом з тим, стосовно продукції металургії та оброблення металу зазначимо, що частка внутрішнього споживання у загальному обсязі реалізованої продукції за період 2005–2010 рр. знизилась з 27,2 % до 21,2 % [10, с. 11]. Відповідно, перспективи розвитку галузі значною мірою залежать від кон'юнктури світового ринку. Окрім того, основну частку (42 %) українського експорту металів у 2010 р. складали: чавун переробний у чушках, зливки, напівфабрикати з нелегованої сталі, феросплави, відходи та брухт чорних металів. Практично була відсутня номенклатура експорту високотехнологічної металопродукції. Більше того, по багатьох видах високотехнологічної металопродукції імпорту у десятки разів перевищує експорт. Більшість вітчизняних підприємств чорної металургії оснащені застарілим обладнанням. Домінування застарілих технологій виплавки сталі, зкraj низький рівень застосування на підприємствах прогресивного електронно-променевого плавлення сталі та методів прямого відновлення залізних руд, що належать до п'ятого технологічного укладу, є причиною високої енергоємності виробництва.

Щодо хімічної та нафтохімічної промисловості зазначимо, що в аналізованому періоді для них було характерним: переважання у структурі реалізації низькотехнологічної продукції, а у структурі імпорту – наукоємної продукції з високою доданою вартістю; зростання рівня зношеності основних засобів підприємств з 63,3 % до 69,3 % протягом останніх років [10, с. 14-15; 22; 26].

Невиправданим вважаємо низький обсяг пільг, наданих машинобудуванню. На переконання вітчизняних науковців, випереджальний розвиток машинобудування сприятиме досягненню позитивного синергетичного ефекту у супутніх галузях промисловості, насамперед гірничо-видобувній, чорній і кольоровій металургії, металообробці через збільшення споживання їх продукції [10, с. 16]. Більше того, продукція машинобудування відіграє ключову роль у процесі технологічної модернізації національної економіки, що відображено у табл. 3.

Водночас зазначимо про те, що відновлення докризових обсягів виробництва машинобудівної промисловості, яка найбільше постраждала внаслідок

світової фінансово-економічної кризи, не відбулося. Більше того, спостерігається тенденція до зростання обсягів імпорту товарів машинобудування більш швидкими темпами, ніж зростання експорту. Це загострює ризик нарощування негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Окрім того, знижується інноваційна активність машинобудівних підприємств, що негативно впливає на конкурентоспроможність їх продукції [10, с. 17-19]. Тому з метою запобігання поглиблення науково-технологічного відставання вітчизняного машинобудівного виробництва від світових лідерів і «консервування» застарілих технологічних укладів необхідно змінити пріоритети політики надання податкових пільг видам економічної діяльності.

Таким чином, аналіз податкових пільг, наданих промисловості України, дозволяє стверджувати, що основними їх одержувачами є харчова, целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа, хімічне виробництво, нафтоперероблення, металургія та оброблення металів. Встановлено, що продукція цих видів економічної діяльності є експортоорієнтованою, що посилює залежність розвитку вітчизняної економіки від зовнішнього ринку. Більше того, переважання у структурі експорту низькотехнологічної продукції слугує закріпленню за Україною ролі постачальника сировини та напівфабрикатів на світовому ринку. Низький обсяг податкових пільг, наданих машинобудуванню, не сприяють його реструктуризації та модернізації інших видів економічної діяльності за рахунок вітчизняної техніки та устаткування.

Вважаємо, що модернізація окремих видів економічної діяльності промисловості та економіки країни загалом потребує зміни політики надання податкових пільг у напрямі переорієнтації від надання пільг за галузевим критерієм до їх надання за функціональною ознакою – інвестиційно-інноваційною спрямованістю, з акцентом на підтримку високих технологій. Більше того, окремі напрями надання пільг повинні бути взаємоузгодженими між собою – пільги слід надавати одночасно вітчизняному виробнику високотехнологічної інноваційної продукції та внутрішньому споживачу, який використовує її у власному виробництві. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності виробників та продукції, яку вони виготовляють.

Подальші дослідження будуть спрямовані на оцінку видам економічної діяльності промисловості. економічної ефективності податкових пільг, наданих

Таблиця 3. Роль промисловості в реалізації технологічної модернізації національної економіки*

Завдання	Галузі промисловості для реалізації завдання
Модернізація інфраструктури	машинобудування, зокрема енергетичне машинобудування (у частині започаткування виробництва устаткування для нових напрямів електроенергетики), автомобілебудування (складна будівельна дорожня техніка), судно-, авіа- та вагонобудування;
	хімічна промисловість (у частині розвитку виробництва з утилізації побутових відходів та очищення комунальних стоків);
	металургія (у частині виготовлення залізничних рейок, автомобільного, авіаційного листа тощо).
Повна модернізація та переоснащення установ охорони здоров'я новою медичною технікою, приладами та апаратами власного виробництва; максимальне заміщення імпорتنих лікарських засобів та медпрепаратів вітчизняними.	машинобудування в частині виробництва медичної техніки та обладнання, виробництва устаткування для хімічної та фармацевтичної промисловості;
	хімічна та фармацевтична промисловість.
Модернізація житлового фонду міст і селищ, будівництво через забезпечення виробництва власних будівельних матеріалів та складної будівельної техніки.	галузь будівельних матеріалів;
	хімічна промисловість (у частині виробництва будівельної хімії);
	машинобудування (у частині виробництва складної будівельної техніки та обладнання).

*Складено за [10, с. 126–132].

Список літератури

1. Клименко, О. Механізм надання податкових пільг необхідно переглянути [Електронний ресурс] / О. Клименко. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/detail/139881>.
2. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення: аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко, С. Л. Воробйов, [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 112 с.
3. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Соколовська, А. М. Проблеми моніторингу ефективності надання податкових пільг в Україні [Текст] / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 42-53.
5. Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України [Електронний ресурс]: закон України від 25.03.2005 р. № 2505-IV. – Режим доступу: <http://sta.gov.ua/control/luk/publish>.
6. Мельничук Г. С. Податкові важелі підтримки вітчизняних товаровиробників у посткризовий період: новації Податкового кодексу [Текст] / В. М. Мельник, Г. С. Мельничук // Фінанси України. – 2011. – № 8. – С. 51-58.
7. Мірчев, О. В. Проблеми і шляхи нарощування податкового потенціалу у світлі реалізації окремих принципів Податкового кодексу України [Текст] / О. В. Мірчев // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2(14) – С. 134-138.
8. Офіційний веб-сайт державної податкової служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/control/uk/index>.
9. Уряд занизив втрати від надання податкових пільг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irf.ua/index.php?option>.
10. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015 [Текст] : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
11. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: [монографія] / за заг. ред. Л. Л. Тарангул; Нац. унів-т ДПС України. – Ірпін, К: Фенікс, 2012. – 532 с.

РЕЗЮМЕ

Мельничук Анна

Анализ состояния предоставления налоговых льгот отечественной промышленности (в разрезе видов экономической деятельности)

В статье исследовано состояние предоставления налоговых льгот отечественной промышленности. Проведен анализ объемов налоговых льгот, предоставленных видам экономической деятельности промышленности и их структуру в 2005-2011 годах. Обоснована целесообразность перехода от предоставления налоговых льгот промышленности по отраслевому критерию к их предоставлению по функциональному признаку.

RESUME

Melnychuk Anna

Analyses of the state of tax benefits of the domestic industry (by type of economic activity)

The article is devoted to the study of the state of tax benefits of the domestic industrial production. There have been analyzed the volumes of tax benefits provided by economic activity of industry and its structure for the period of 2005-2011. The author has grounded the necessity of changing over from providing incentives for industry to submission criteria on functional grounds.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.